

ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Юлія Єпіфанова,
*викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна*

Правове регулювання визначається як здійснення громадянським суспільством та державою за допомогою системи правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорона та розвиток [1, с. 307]. Правове регулювання наукової та науково-педагогічної діяльності можна віднести до певної сфери правового регулювання та визначити як упорядкування організаційних, майнових та особисто-немайнових відносин, які виникають між науково-педагогічним працівником та іншими особами, усередині наукових колективів та зовнішні, що виникають між науковими установами та споживачами наукових результатів при їх використанні. Упорядкування цих відносин здійснюється за допомогою відповідних засобів правового регулювання, серед яких виділяють норми права, договір, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, дозволи тощо [1, с. 317]. Вважаємо, що основне регулювання наукової та науково-педагогічної діяльності здійснюється за допомогою правової норми та договору, а всі інші способи регулювання, так чи інакше, визначаються ними.

Для ефективного регулювання наукової та науково-педагогічної діяльності необхідно мати таку норму

права, яка адекватно відображала б економічну, соціальну та організаційну обумовленість виникнення та здійснення суб'єктивних прав науково-педагогічних працівників та забезпечувала б зростання наукового потенціалу ВНЗ і інтелектуального ресурсу українського суспільства.

Під час здійснення наукової та науково-педагогічної діяльності у ВНЗ, крім трудових правовідносин, виникають ще й авторські правовідносини: особисті немайнові, майнові, організаційні та процесуальні. Ці відносини, свого часу, були предметом дослідження таких вчених: В. І. Серебровського [2, с. 19], Б. С. Антимонова, К. А. Флейшиц [3, с. 11-64], Б. Д. Лебіна [4, с. 110], В. А. Рассудовського [4, с. 110], Г. А. Ципкіна [4, с. 110], В. І. Корецького [5, с. 34], А. Є. Пашерстника [6, с. 15; 7, с. 31] Р. Б. Шишки [8, с. 158-172]. Основна проблема в регулюванні цих відносин зводиться до виявлення того, нормами якого права слід регулювати відносини між науково-педагогічним працівником та ВНЗ: трудового чи цивільного, або можна говорити про наявність змішаного характеру регулювання. Так чи інакше все одно йдеться про регулювання цих відносин приватним правом [14, с. 9].

А. Є. Пашерстник намагався визначити різницю між трудовим та авторським правом, виходячи з об'єкта вказаних правовідносин. Як він вважав, об'єктом авторського права є відносини, що пов'язані з “овеществленным трудом” [6, с. 15]. Об'єктом трудового права є сам труд, “живой труд”. Пізніше, А. Є. Пашерстник, визнає, що авторська праця може виступати трудовим обов'язком і входити до складу трудового правовідношення, виступаючи в такому випадку об'єктом трудового правовідношення [7, с. 31]. Але, визнаючи авторську працю елементом трудового правовідношення та надаючи їй статусу об'єкта трудових правовідносин, він підтримує позицію В. І. Корецького щодо, нерозривності трудових та авторських правовідносин [5, с. 34].

На думку А. Є. Пашерстника, “подчинение внутреннему трудовому распорядку не означает распространения на каждого работника всех элементов, из которых складывается этот распорядок, всех правил, определяющих его содержание в целом” [7, с. 31].

З цим варто погодитися. Дійсно, творча діяльність автора не може повністю бути обмежена трудовим розпорядком відповідного підприємства, організації, установи, хоча б через специфіку творчої діяльності і неможливості зупинення розумової діяльності з опрацювання наукової інформації та відповідних висновків. У окремих вчених, оформлення та вираження їхніх наукових ідей продовжувалося роками. Наукова діяльність — одна з тих сфер застосування праці, в якій людина-вчений працює, як правило, із захопленням, переживаючи радість творчості, присвячуючи цій професії

велику частину або повністю все життя. Захопленість вирішенням проблеми, вимога безперервності процесу розпочатої дослідної роботи, а також характерна для справжніх науковців працьовитість призводить до того, що багато науковців продовжують свою діяльність і поза робочим часом. Все це говорить про процес пізнання як явище, що триває безперервно.

Проте, не зважаючи на це, відступити повністю від певних меж неможливо. Не може слугувати виправданням, зокрема порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, шляхом непроведення планових занять, запізнення на роботу тощо, у зв'язку з, наприклад неможливістю перервати дослід, спостереження, процес обдумування або захопленість процесом створення наукового твору.

В. І. Серебровський зазначав, що: “...хотя отношения в связи с созданием и использованием приведенный могут возникнуть на основе трудовых отношений автора с соответствующей организацией, все же эти отношения регулируются нормами авторского права, а не трудового права” [2, с. 19]. Така правова позиція може вважатися правильною лише для тих суб'єктів, для яких укладання трудового договору (контракту) є необов'язковою підставою виникнення їхніх суб'єктивних прав.

Інакше справа вирішується з таким суб'єктом, як науково-педагогічний працівник. Відповідно до ст.1 Закону України “Про наукову та науково-технічну діяльність” [15] науково-педагогічний працівник ВНЗ — це вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або

науково-технічною діяльністю у ВНЗ та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації. Отже, виходячи з норми закону, можна відмітити те, що наявність трудових правовідносин між науково-педагогічним працівником та відповідним ВНЗ є обов'язковою умовою.

В. І. Корецький вважав, що відносини, які виникають між авторами-науковцями та організаціями, в яких вони працюють, регулюються нормами як трудового, так і "цивільного (авторського) права, де роль головного регулятора виконують норми саме трудового права" [5, с. 26]. Не погоджуючись з попередніми точками зору щодо: "...разрыва единого правоотношения между автором и организацией, в которой он работает, на два — трудовое и авторское" [5, с. 34], В. І. Корецький вважав, що: "...правоотношения, которые возникают на основе норм трудового права, авторского права и трудового договора между организациями и научными работниками, создающими научные произведения в силу служебных заданий, являются трудовыми авторскими правоотношениями и представляют собой единый комплекс правомочий и обязанностей указанных субъектов" [5, с. 34]. Свою позицію він обґрунтував тим, що правовідносини, які виникають між автором та організацією, в якій він працює, пов'язані однією метою — створенням та використанням наукового твору.

З зазначеною позицією щодо поєднання таких правовідносини в єдине ціле, з огляду на зміну парадигми суспільства, важко погодитись. Правова природа вказаних правовідносин є настільки протилежною, що у випадку їхнього по-

єднання може призвести до проблем пов'язаних із врегулюванням правового становища відповідних суб'єктів.

Б. Д. Лебін, В. А. Рассудовський, Г. А. Ципкін, підкреслюючи особливості творчої інтелектуальної праці наукових працівників, що виявляються у підвищених вимогах до їхньої кваліфікації, ділових якостей, здібностей, таланту, моральних якостей, водночас, згадують лише про порядок виникнення та припинення їх трудових правовідносин [4, с. 110]. А. І. Ваксберг вважав, що авторський договір та трудовий договір різні не за ознакою винагороди, а суттєвою різницею у змісті цих договорів та у правовому статусі суб'єктів [9, с. 7]. Така позиція є конструктивною та відповідає сутності права інтелектуальної власності, де основним та первинним суб'єктом є автор і визначально права інтелектуальної власності належать саме йому.

Б. С. Антимонов та К. А. Флейшиц, розглядаючи це питання, вказували на те, що внаслідок створення твору на підставі трудового договору виникають два види правовідносин: трудові та авторські [3, с. 64]. Якщо мова йде про охорону особистих немайнових прав автора, які пов'язані зі створенням творів науки, завжди слід керуватися нормами авторського права, хоча б оплата автора й підпорядковувалося нормам трудового права. При вирішенні питання винагороди автору, у випадках, коли твір створений ним на підставі трудового договору, але використовується за його межами, слід також керуватися нормами авторського права [3, с. 11, 12].

З вказаною позицією слід погодитись, оскільки при здійсненні нау-

кової та науково-педагогічної діяльності виникають два самостійні, але взаємопов'язані правовідношення: трудове та цивільне (авторське). За відсутності хоча б одного з них не можна говорити про наявність прав науково-педагогічного працівника, для виникнення яких необхідні:

1. Наявність трудових правовідносин між науково-педагогічним працівником та вищим навчальним закладом або закладом післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації.
2. Створення твору. Тобто в цьому випадку слід говорити про сукупність підстав, а саме — юридичний склад. Кожна з цих норм регулює окрему самостійну сферу відносин. Норми авторського права спрямовані на регулювання правового становища науково-педагогічного працівника як автора. Норми трудового права регулюють виключно трудові відносини, в яких науково-педагогічний працівник бере участь. Разом вказані норми спрямовані на регулювання наукової творчої діяльності, що має певні особливості, які відрізняють її від інших видів творчості.

Як зазначав В. М. Кудрявцев, наукова творчість не має меж та наперед встановлених форм, але вона підпорядковується об'єктивним законамірностям. Наукова творчість — цілеспрямована діяльність, а тому вона здійснюється в певних межах, заданих предметом і методом дослідження, а, часом, й науковою школою. Звичайно, вчений може вийти за межі, навіть ігнорувати їх, але й за таких умов можна отримати науковий результат [10, с. 22]. Правовому регулюванню піддається тривалість робочого часу, оплата праці

науковців, матеріальне стимулювання творчості, планування наукових досліджень тощо. А сам творчий пошук і процес не піддаються нормуванню. В науці неможливо встановлювати точну залежність результату дослідження від міри праці конкретного науковця і творчого колективу в цілому [11, с. 48]. Нормування творчої праці неможливе внаслідок її унікальності і неповторності [12, с. 178]. Нормувати працю творчих працівників звичайними способами неможливо, оскільки не можна бути свідком розумової діяльності такої особи, контролювати початок і хід творчого процесу. Крім того, цей процес проходить по-різному не лише змістовно, але й у часі, залежно від особистості науковця.

Складнощі нормування праці творчого працівника полягають і в тому, що не можна точно визначити можливі затрати на нього [13, с. 65]. Але, незважаючи на такі труднощі, які виникають при нормуванні творчої науковою діяльності, в деяких випадках установлення об'єктивних меж щодо процесу створення твору є виправданим. Так, зокрема у ВНЗ, відповідні межі виявляються у системі планування наукової діяльності. Воно сприяє визначенню напрямків проведення наукових досліджень, конкретизації їх завдань, забезпечення засобами та коштами проведення необхідних наукових досліджень тощо. Крім цього, планування є ефективним способом дисципліни та самодисципліни науковця.

Дискусія щодо визначення правової природи відносин, що виникають при здійсненні науково-педагогічної діяльності, є обґрунтованою. Причому обидва правовідношення не повинні виключати одне одного, оскільки вірно те, що підставами ви-

никнення суб'єктивних авторських прав науково-педагогічних працівників є, як норми авторського права, так і норми трудового права. Проте, з огляду на специфіку приватного права та приватні засади використання об'єктів права інтелектуальної власності, основним у врегулю-

ванні зазначених відносин є приватно-правовий напрям, який більшою мірою властивий саме цивільному праву. ◆

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учебник / О. Ф. Скакун — Х.: Эспада, 2005. — 840 с.
2. Серебровский В. И. Вопросы советского авторского права / В. И. Серебровский — М.: Из-во АН СССР, 1956 — 283с.
3. Антимонов Б. С. Авторское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц — М.: Гос. изд-во юридической литературы, 1957. — 279с.
4. Лебин Б. Д. Научный работник / Б. Д. Лебин, В. А. Рассудовский, Г. А. Цыпкин. — Л.: Из-во “Наука” 1982. — 234 с.
5. Корецкий В. И. Авторское право на плановые научные работы / В. И. Корецкий. — Душанбе, 1962. — 126с.
6. Пашерстник Е. А. Правовые вопросы вознаграждения за труд рабочих и служащих: отв. ред.: Александров Н. Г. — М., Л.: Изд-во АН СССР, 1949. — 352 с.
7. Пашерстник А. Е. Теоретические вопросы кодификации общесоюзного законодательства о труде / А. Е. Пашерстник — М.: 1955 — 31 с.
8. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Р. Б. Шишка. — Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. — 368с.
9. Ваксберг А. И. Издательский договор по советскому гражданскому праву: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук / Ваксберг А. И. — М., 1954. — 15 с.
10. Кудрявцев В. Н. Свобода научного творчества / В. Н. Кудрявцев // Государство и право. — 2005. — № 5. — С. 22.
11. Сойфер В. Г. Труд работников науки: правовые вопросы / В. Г. Сойфер — М.: Юридическая литература, 1981. — 120 с.
12. Варшавский К. М. Организация труда научных работников / К. М. Варшавский. — М.: Экономика, 1975. — 108с.
13. Творчество и трудовое право / [Бугров Л. Ю., Худякова С. С., Варламова Ю. В., Гонцов Н. И.]; под ред. Л. Ю. Бугрова — Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 1995. — С. 65.
14. Цивільне право України : навчальний посібник / [Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрон, С. Д. Гринько та ін.]; за ред. Р. О. Стефанчука. — К.: Правова єдність, 2009. — 536с.
15. Закон України “Про наукову та науково-технічну діяльність” №1977-ХІІ від 13 грудня 1991 року // Відомості ВР України. — 1992. — №12. — Ст. 65.